

Зайцев О.В., доцент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

Кримінальна відповідальність підсанкційних суб'єктів: законотворчі ініціативи

У лютому – квітні 2021 року Рада національної безпеки і оборони України суттєво активізувала свою діяльність. У результаті ухвалено низку рішень про застосування санкцій проти фізичних та юридичних осіб. Санкції приймаються на підставі положень Закону України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII «Про санкції». Цей нормативно-правовий акт достатньо невеликий за обсягом і не вказує на юридичну відповідальність осіб, які порушують санкційний режим. КК України також не передбачає відповідальності за подібні діяння. У зв'язку із наведеним привертають увагу законотворчі ініціативи, які стосуються покращення санкційної політики, у т.ч. в частині встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства про санкції. Зокрема, законопроектом № 5193 пропонується доповнити закон про кримінальну відповідальність України статтею 110³ «Порушення обмежень і заборон, встановлених щодо підсанкційних суб'єктів, якщо такі діяння загрожують незалежності України, суверенітету і територіальній цілісності держави, національній безпеці, або мають на меті зміну конституційного ладу насильницьким шляхом чи незаконне захоплення державної влади» та статтею 209² «Умисне порушення вимог законодавства про санкції» [1].

Дійсно, про важливість встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції свідчить зарубіжний досвід, зокрема, Федеративної Республіки Німеччина та ін. [2, 3]. Однак, у той же час, законопроект № 5193 містить низку дискусійних положень, що можуть знизити його правозастосовний потенціал.

Очевидно, потребує уточнення поняття «підсанкційний суб'єкт», що вживається як у ст. 110³, так і у ст. 209² проекту. З одного боку, визначення цього терміну надано у п. 7 ст. 1 проекту Закону України «Про засади санкційної політики в Україні» (далі – проект № 5191) [4] шляхом наведення наступного переліку: «іноземна держава (держава як така, її органи та/або посадові особи, адміністративно-територіальні одиниці, підприємства чи установи, які наділені частиною суверенних повноважень або над діяльністю яких іноземна держава має вирішальний контроль), визначені поіменно або через опис характеристики їхньої діяльності (без ідентифікації конкретного суб'єкта), іноземна юридична особа, юридична особа, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземець, особа без громадянства, суб'єкти, які здійснюють терористичну діяльність». З іншого боку, наведений перелік не в повній мірі відповідає вимогам закону про кримінальну відповідальність України, згідно з яким суб'єктом кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа (громадяни України, іноземці

та особи без громадянства). Тому не можуть бути визнані суб'єктом кримінального правопорушення юридичні особи, на яких зроблено акцент у вищезгаданому переліку.

Також для правильного і однакового застосування КК України важливо визначити з якого саме моменту суб'єкт набуває статусу підсанкційного: з моменту оприлюднення Рішення Ради національної безпеки і оборони України або Постанови Верховної Ради України чи з моменту внесення Бюро з питань санкційної політики Ради національної безпеки і оборони України відомостей до Єдиного реєстру санкцій? Ані проект № 5191, ані проект № 5193 чіткої відповіді на це питання не містить.

Деяко нелогічним є визначення суспільно небезпечних наслідків у ч. 1 ст. 110³ проекту, а саме, «якщо такі діяння загрожують незалежності України, суверенітету і територіальній цілісності держави, національній безпеці» через те, що згідно з ч. 1 ст. 1 проекту № 5191 санкційна політика України сама по собі спрямована «на захист суверенітету, територіальній цілісності та конституційного ладу, відсіч збройній агресії проти України, гарантування економічної та інформаційної безпеки, протидію тероризму, захист національних інтересів, дотримання іноземними державами міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини». Відповідно, санкції і накладаються тільки у випадку, коли державі необхідно вжити заходів захисту у відповідь на дії суб'єкта, що створюють загрозу для зазначених вище об'єктів кримінально-правової охорони.

Також звертає на себе увагу майже однакова мета діяння, яка визначена у ч. 1 ст. 110³ проекту та у ч. 1 ст. 109 КК України— «зміну конституційного ладу насильницьким шляхом чи захоплення державної влади». Це зумовлює обґрунтований сумнів у наявності підстав включення спеціальної норми ч. 1 ст. 110³, якщо редакція ст. 109 КК України охоплює всі можливі прояви «дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади».

Проект № 5193 містить вказівку на заподіяння діянням «значної майнової шкоди» (ч. 2 ст. 110³) та «істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб» (ч. 1 та ч. 2 ст. 209²). У проекті є тільки визначення понять «великий розмір» і «особливо великий розмір». Роз'яснення ж вищенаведених понять відсутнє, що унеможливорює правильне і однакове правозастосування запропонованих положень статей проекту.

Крім того, у ч. 1 ст. 209² пропонується криміналізувати «неповідомлення про порушення вимог законодавства про санкції, вчинене третьою стороною, несвоєчасне повідомлення про порушення вимог законодавства про санкції». У той же час КК України вже містить ст. 396, якою передбачена відповідальність за «Приховування злочину», що ставить під сумнів включення додаткових спеціальних приписів. Додатково слід звернути увагу на використання у ч. 1 ст. 209² таких оціночних понять як «третья сторона» та «несвоєчасне повідомлення», зміст яких не є зрозумілим.

Проект № 5193 не передбачає внесення змін до ст. 96³ КК України, що містить підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру. Проте, міжнародний досвід свідчить, що саме юридичні особи, як підсакційні суб'єкти, виступають основними суб'єктами, які порушують санкції. Наприклад, Управління з питань імплементації фінансових санкцій Великобританії оштрафувало Standard Chartered Bank на суму 20,47 млн. фунтів стерлінгів за порушення санкцій, які Європейський Союз наклав на Російську Федерацію [5]. Французький банк BNP Paribas був оштрафований Управлінням контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США на 8,97 млрд. доларів через порушення санкційного режиму, встановленого США щодо Судану, Ірану та Куби [6].

Також пропонуються заохочувальні норми (ч. 4 ст. 110³, ч. 6 та ч. 7 209²), які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених частинами першою - третьою ст. 110³ та частинами другою - п'ятою 209². Проте, таке звільнення не передбачено за діяння, передбачене ч. 1 ст. 209² проекту, незважаючи на те, що воно найменш суспільно небезпечне із запропонованих проектом. Такий підхід порушує принцип справедливості, згідно яким покарання та інші заходи кримінально-правового впливу повинні відповідати, зокрема, ступеню суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Також слід звернути увагу на юридичну техніку при формулюванні кваліфікованих складів кримінальних правопорушень. Наприклад, у ч. 3 ст. 110³ йдеться про «діяння, передбачені частиною першою цієї статті», хоча логічним було зазначити «діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті». На цій же підставі слід уточнити про які «ті самі діяння» йдеться у частинах третій та п'ятій ст. 209² проекту.

У проекті Закону України «Про засади санкційної політики в Україні» в ст. 25 зазначається, що фізичні чи юридичні особи, винні у порушенні вимог цього Закону та/або інших законів, що регулюють діяльність у сфері, яка стосується застосування санкцій, несуть кримінальну, адміністративну та іншу відповідальність згідно із законом. Така практика є усталеною й у законодавстві інших держав, які визначають відповідальність за порушення санкційного законодавства. Наприклад, Розділ 19 Закону про зовнішню торгівлю та платежі Федеративної Республіки Німеччина передбачає можливість притягнення й до адміністративної відповідальності за порушення санкцій. Цивільна відповідальність у формі штрафу на суму, що не перевищує 250 000 доларів США, або суму, яка вдвічі перевищує суму операції, що є порушенням щодо якого накладається покарання, як альтернативна кримінальній відповідальності, передбачена Розділом 206 «Про міжнародні надзвичайні економічні повноваження» (IEEPA) США у випадку міжнародних надзвичайних ситуацій тощо. Проте, пакет проектів законів за реєстр. № 5191 – 5193, вказуючи на можливість різних видів відповідальності, пропонують встановити виключно кримінальну відповідальність, що не відповідає згаданій міжнародній практиці. Реалізація комплексного підходу у питанні юридичної відповідальності за порушення санкцій дозволило б оптимізувати доповнення і зміни до закону про кримінальну відповідальність України.

Список літератури

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції від 02.03.2021р. реєстр. № 5193. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71293 (дата звернення: 07.04.2021).
2. В Германии россиянина приговорили к семи годам за экспорт продукции двойного назначения в РФ в обход санкций. 09.01.2020. URL: <https://meduza.io/news/2020/01/10/v-germanii-rossiyanina-prigovorili-k-semi-godam-za-eksport-produktsii-dvoynogo-naznacheniya-v-rf-v-obhod-sanktsiy> (дата звернення: 07.04.2021).
3. У Німеччині двох чоловіків засудили за порушення санкцій ЄС проти РФ. 04.03.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/4/7285580/> (дата звернення: 07.04.2021).
4. Проект Закону про засади санкційної політики України від 02.03.2021 р. реєстр. № 5191. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71291 (дата звернення: 07.04.2021).
5. Британський банк отримав рекордний штраф через Україну. 01.04.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/1/658807/> (дата звернення: 07.04.2021).
6. BNP to Pay Almost \$9 Billion Over U.S. Sanctions Case. 01.07.2014. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-06-30/bnp-paribas-charged-in-sanctions-violation-probe-in-new-york> (дата звернення: 07.04.2021).